

**ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ:
МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ**

**ENVIRONMENTAL INSURANCE:
INTERNATIONAL PRACTICE AND PROSPECTS FOR APPLICATION IN UKRAINE**

**Соболенко В.В., студент
міжнародно-правового факультету**
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**Сокольська І.О.,
студентка міжнародно-правового факультету**
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті надаються першорядні причини необхідності застосування екологічного страхування в Україні та відповідність такої системи положенням Конституції України. Перелічено сучасні доктринальні джерела, які висвітлюють це питання, та вчених, які займаються науковим вивченням та генерують практичні пропозиції з упровадження екологічного страхування в ринок страхування України. У статті розглянуто історію виникнення та розвитку системи екологічного страхування у світі. Надано розгорнуте визначення складових елементів та інших специфічних рис, які притаманні інституту екологічного страхування. Зроблено акцент на недосконалості українського законодавства в питанні регулювання підприємницької діяльності, пов'язаної з ризиком забруднення навколишнього природного середовища. Проаналізовано національну законодавчу базу та програмні документи на предмет наявності ключових положень для впровадження системи екологічного страхування. Проведено ретельне дослідження положень і надано висновок із загальної прийнятності профільного законопроекту, який покликаний здійснювати регулювання цього виду страхування в Україні. Досліджено на прикладі закордонних партнерів України способи, правові форми та функціонування екологічного страхування у світі. Надано висновок про певну специфіку існування екологічного страхування як виду страхування та визначено основну світову тенденцію його використання. У статті наведено положення законодавства України, які вказують на існування обов'язкової правової форми екологічного страхування. Було висунуто думку та наведені причини неготовності страхового ринку України до впровадження системи екологічного страхування. Висунуто пропозицію з упровадження обов'язкової форми екологічного страхування разом із всеохоплюючою державною підтримкою добровільної форми страхування в Україні. У статті зазначено перелік перспектив, які будуть досягнені разом з упровадженням інституту екологічного страхування як в економіці, так і в соціальної сфері. До того ж надано висновок про необхідність та неабияку доцільність повернення та подальшого прийняття відкликаної законопроекту, який став би дієвим інструментом державної влади у сфері захисту навколишнього природного середовища та народу України.

Ключові слова: навколишнє природне середовище, екологічне страхування, об'єкти підвищеної екологічної безпеки, ринок страхування.

The article gives the primary reasons for the necessity of applying environmental insurance in Ukraine and the compliance of this system with the provisions of the Constitution of Ukraine. Listed are modern doctrinal sources that cover this issue and scientists engaged in scientific study and generate practical proposals for the applying of environmental insurance in the insurance market of Ukraine. The article deals with the history of the origin and development of the system of environmental insurance in the world. A detailed definition of the constituent elements and other specific features inherent in the Institute of Environmental Insurance is provided. Emphasis is placed on the imperfection of the Ukrainian legislation in regulating business activities related to the risk of environmental pollution. The national legislative framework and programmatic documents are analyzed for the presence of key provisions for the implementation of the environmental insurance system. A thorough study of the provisions was carried out and a conclusion was reached on the general acceptability of the relevant draft law, which was intended to regulate this type of insurance in Ukraine. The ways, legal forms and functioning of ecological insurance in the world are investigated on the example of foreign partners of Ukraine. The conclusion is made about the specific nature of the existence of environmental insurance as a type of insurance, and identifies the main global tendency of its use. The article describes the provisions of Ukrainian legislation that indicate the existence of a mandatory legal form of environmental insurance. The opinion and reasons for the unavailability of the Ukrainian insurance market to the introduction of the environmental insurance system were presented. A proposal was introduced to introduce a mandatory form of environmental insurance, together with comprehensive state support for voluntary insurance in Ukraine. The article outlines the prospects that will be achieved with the introduction of the Institute of Environmental Insurance, both in the economy and in the social sphere. In addition, it was concluded that the draft law, which would become an effective instrument of state power in the field of environmental protection and the people of Ukraine, should be returned and subsequently adopted.

Key words: environment, environmental insurance, environmental hazards, insurance market.

Під час здійснення промислової діяльності ризику забруднення довкілля є завжди. Через загальну зношеність на питому вагу потенційно небезпечних підприємств припадає 42,8% вартості промислових фондів та 33,8% обсягів виробництва [1]. Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (25.06.1991 р.), «Про об'єкти підвищеної безпеки» (18.01.2001 р.) прописані випадки й процедури відшкодування шкоди, яка була нанесена довкіллю та особам, які постраждали внаслідок екологічної аварії, проте через складність доведення провини особи, яка завдала шкоду, та високу ймовірність затягнення судового процесу сатисфакція буде вже не на часі. Сучасним рішенням у подібних випадках буде запровадження екологічного страхування підприємств, установ та організацій, які є джерелами підвищеної екологічної безпеки. Також цей інститут буде цілком відповідати букві й духу статті 50 Конституції України,

яка містить таке положення: «Кожен громадянин України має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження інституту екологічного страхування з кожним роком набуває все більшого висвітлення в науковій юридичній літературі. Останніми роками активно розробляють це питання такі науковці, як Т.П. Шоха, яка у своїй монографії ретельно дослідила цей інститут і можливості його впровадження в Україні, В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький, які дійшли думки, що запроваджувати екологічне страхування потрібно з проведення загальнодержавного екологічного аудиту. Такі дослідження цілком можуть бути застосовані в законодавчій діяльності.

Постановка мети. Мета статті – дослідження міжнародного досвіду запровадження і функціонування

екологічного страхування, можливості імплементації його в українське законодавство з урахуванням регіональних особливостей та визначення переваг та недоліків добровільної та обов'язкової форми екологічного страхування.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, доцільно буде розпочати дослідження цього питання з огляду міжнародного досвіду запровадження таких механізмів забезпечення екологічної безпеки.

Свій початок наймолодший вид страхування бере в 60-х роках ХХ ст. Саме з цього періоду розпочинається активний розвиток законодавства про охорону навколишнього природного середовища, що і призвело до подальшого виникнення на основі старої полісної системи та досвіду роботи з позовами з відшкодування збитків нової системи екологічних полісів. Це дає нам змогу переконалися в тому, що економічна відповідальність потенційних підприємств-забруднювачів має забезпечуватися страховими фондами та нормами цивільного права, які передбачають порядок здійснення такого страхування. Подальшим кроком було запровадження нового виду страхування – економічного. Такий вид страхування засновується на усвідомленні власника підприємства соціальної значущості збереження навколишнього середовища і передбачає певні преференції. Так, для підприємства, яке тривалий час працює без надзвичайних ситуацій і дотримується всіх нормативних правил екологічної безпеки, страховий внесок зменшується, а страхова сума, навпаки, збільшується, передбачалась навіть можливість виплати певної грошової суми підприємству від страховика. Таким чином, підприємству вигідніше дотримуватися екологічних норм. До того ж слід зазначити, що хоча екологічне страхування функціонує в Європі вже протягом 50 років, проте ще до цього часу зарубіжні страховики відзначають цей вид страхування як один з найскладніших видів страхових операцій [2].

Аналіз Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме статей 41 та 49, дає нам змогу переконалися у відсутності визначення екологічного страхування як такого [3]. У Законі міститься лише вказівка на те, що в Україні здійснюється обов'язкове державне і добровільне страхування життя і здоров'я громадян, їхнього майна, доходів і майна підприємств, установ, організацій на випадок шкоди, нанесеної внаслідок забруднення навколишнього середовища.

Для розуміння специфіки і необхідності законодавчого закріплення визначення екологічного страхування потрібно виділити об'єкт, суб'єкт, мету, функції, страхові випадки, страхові ризики і порядок визначення розміру шкоди, яка виплачується в разі настання такого випадку.

1. Об'єкт, як неодноразово наголошувалось у цій статті, – це саме соціальні інтереси.

2. Суб'єкт – фізичні та юридичні особи, які є власниками джерел потенційної екологічної небезпеки.

3. Мета – захист конституційних прав фізичних осіб та майнових прав юридичних осіб від шкоди, що настає у разі забруднення навколишнього природного середовища.

4. Страхові випадки – можливість настання страхового випадку не може та не має бути заздалегідь відомою.

5. Страхові ризики – можливість випадкового (ненавмисного, раптового) забруднення довкілля, у разі настання якого заподіюється шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках і суспільства загалом (держави).

6. Порядок визначення розміру шкоди – на відміну від «класичного» страхування, в якому відшкодовується лише пряма майнова шкода, екологічне страхування через своє значення передбачає відшкодування як прямих, так і непрямих збитків.

7. Можливість встановлення причинного зв'язку між страховим випадком і заподіяною шкодою може бути виявлена як негайно, так і після певного періоду забруднення довкілля небезпечними речовинами.

Так, різниця між класичним і екологічним страхуванням є наочною, а потреба виділення та закріплення інституту екологічного страхування є доцільною. Мета екологічного страхування значно спрощує розуміння такого інституту і зводить його до різновиду особистого і майнового страхування у його традиційному розумінні.

Розглянемо й інші специфічні риси, які притаманні екологічному страхуванню: правова форма страхування (в пріоритеті це має становити поєднання добровільної та обов'язкової форми), порядок створення й діяльності страховиків, методика визначення страхових тарифів і страхових платежів. Українським законодавством залишено поза увагою врегулювання взаємин страховика і страховальника у сфері преміювання останнього. За аналогією з європейською моделлю потребує запровадження принцип: чим більше ризик, тим вища ставка страхових виплат [4].

Не можна лишати без уваги й такий факт, що українське законодавство не передбачає як обов'язкову умову для здійснення підприємницької діяльності із застосування джерел потенційної екологічної небезпеки наявність достатніх фінансових фондів для відшкодування ймовірної шкоди докільню у вигляді страхування або іншого виду забезпечення.

Згідно з програмою «Основні засади державної екологічної політики України на період до 2020 року», затвердженою Законом у 2010 році, розробка і прийняття Закону України, який би регулював екологічне страхування, визначені як невідкладний (першочерговий) акт екологічного законодавства [5]. Проте станом на 2019 рік Закон так і не був прийнятий. Щодо самого законопроекту «Про екологічне страхування», то його можна охарактеризувати як прогресивний. Він надає нормативне визначення екологічного страхування, визначає сферу дії Закону, роз'яснює специфіку складових частин інституту екологічного страхування (об'єкт, суб'єкт, страховий ризик, страховий випадок та страхове відшкодування) та закріплює права й обов'язки страховика і страховальника. До того ж у Законі передбачена заохочувальна система, яка передбачає надання знижки страховальнику у сплаті ним страхового внеску у разі, якщо протягом трьох років виплати страхового відшкодування не здійснювались з наступним поступовим збільшенням розміру такої знижки. Ще одне положення, яке передбачалось, стосувалось створення Екологічного фонду страхових гарантій, який би додатково забезпечував страхові зобов'язання страховиків [6]. Аналіз положень законопроекту дає змогу стверджувати про його відповідність міжнародній практиці та загальну необхідність його прийняття задля ефективного здійснення заходів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки.

Ознайомившись також із Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030», який набирає чинності 01.01.2020 року, Україна визначає своїм курсом у політиці екологічної безпеки зближення і гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу і зобов'язується неуклібно дотримуватися Директив ЄС щодо охорони навколишнього природного середовища. Проте екологічне страхування як один з найбільш дієвих інструментів державної політики у сфері екології взагалі не згадується [7].

Визначившись з необхідністю запровадження такого інституту і перспективами його запуску в Україні залишається відповісти на питання: яка саме форма буде доцільнішою? Для відповіді на це питання також можна звернутися до вже усталеної практики зарубіжних держав.

У багатьох високорозвинених державах правовою формою екологічного страхування є саме обов'язкова. Під обов'язковим екологічним страхуванням у такій державі, як США, розуміють вимогу до фінансової стійкості

й платоспроможності компанії, яка гарантує наявність і наповненість відповідних фондів, які й забезпечать відшкодування шкоди, пов'язаної із забрудненням навколишнього середовища.

Екологічне страхування в США досягло значного темпу розвитку завдяки необхідності зниження економічних ризиків. Страхування здійснюють приватні страхові компанії, страхові кооперативи, уряд. Приватний сектор страхування є однією з провідних ланок ринку фінансово-кредитних послуг у США. Разом із тим через федеративний устрій держави в США немає єдиної страхової системи, бо кожен штат має власне страхове законодавство. При цьому страховим компаніям надана велика свобода дій у виборі та розробці власної страхової політики, у встановленні розмірів платежів та особливостей відшкодування збитків, що саме й визначає особливості екологічного страхування в США.

У законодавчих актах деяких держав Європи передбачається альтернатива обов'язковому страхуванню у вигляді банківських та інших фінансових гарантій, які передбачені для підприємств, установ, організацій з підвищеною небезпекою для довкілля. Це передбачає видачу дозволів і ліцензій на ведення певної господарської діяльності лише за наявності відповідних гарантій. Такі норми діють у таких державах, як Австрія, Бельгія, Італія, Швеція [8].

У Фінляндії чинним законодавством про страхування екологічної шкоди передбачено, що підприємство, яке є носієм підвищеної небезпеки для довкілля і може нанести шкоду екології, зобов'язане застрахувати свою відповідальність у разі нанесення такої шкоди. Страхування поширюється на ті випадки, коли особа, яка спричинила шкоду, є фінансово неплатоспроможною або встановити її неможливо.

У законодавстві Японії передбачено, що екологічне страхування здійснюють як приватні страхові компанії, кооперативи, так і державні організації. При цьому приватні компанії й державні організації зайняті пошуком найбільш прибуткових сфер для інвестування коштів, які надходять до страхових фондів. Вони діють на національному та міжнародному рівнях, і їхньою метою є зростання власних доходів. Кооперативи ж, своєю чергою, зорієнтовані на задоволення власних потреб членів кооперативу. Кооперативне страхування контролюється всіма членами кооперативу.

На основі вищевикладеної практики застосування інституту екологічного страхування можна зробити висновок про неоднорідність такої системи через певні географічні, історичні та політико-економічні особливості держав, хоча загалом застосовується саме обов'язкова форма екологічного страхування з допуском до ринку як державних, так і приватних організацій.

Проводячи аналіз законодавчих актів України, в яких передбачені випадки відшкодування підприємствами шкоди, яку вони спричинили навколишньому середовищу, можна дійти висновку про закладення підвалин для впровадження обов'язкового екологічного страхування, наприклад, у разі транспортування небезпечних речовин та використання об'єктів підвищеної небезпеки [9]. Проте впровадження обов'язкового страхування можливе лише за умов наявності розвинутого ринку добровільного страхування. За умов відсутності в країні поширеної практики добровільного страхування впровадження обов'язкової форми страхування може не дати очікуваного ефекту. До того ж сучасний рівень довіри громадян до страхування як інструменту захисту їхнього життя, здоров'я і майна навіть після прийняття у другому читанні «закону про спліт» залишається вкрай низьким [10]. До того ж до причин гальмування ринку відносять:

- слабкі стимули добровільного страхування;
- відсутність надійних та загальноприйнятих методик оцінки ризику та розрахунку ймовірної шкоди;
- вкрай низьку потужність самого ринку, що позбавляє страховика здійснювати страхування небезпечних та великих екологічних ризиків [11].

Ми вважаємо, що це питання має вирішуватись не тільки за допомогою прийняття нових нормативно-правових актів, а й із застосуванням системного підходу до розвитку ринку добровільного страхування загалом. Адже запровадження комплексного розвитку екологічного страхування в Україні передбачає:

- зменшити видатки з державного бюджету на ліквідацію екологічних аварій та катастроф;
- підвищити матеріальний та соціальний рівень відповідальності підприємств, установ, організацій, які спричинили забруднення навколишнього середовища;
- забезпечити цільове використання коштів, які спрямовуються на ліквідацію та попередження аварій та надзвичайних ситуацій у сфері екологічного захисту;
- надати стрімкий «поштовх» до розвитку загальноукраїнського ринку страхування із впровадженням інституту обов'язкового екологічного страхування.

Отже, роблячи висновок із вищевикладеного, за умов сучасного темпу розвитку фінансово-економічних показників держави запуск інституту екологічного страхування може стати дієвим механізмом захисту навколишнього середовища та народу України, як і передбачено в Конституції, дати стимул до розвитку страхування в Україні і, як наслідок, зростання частки страхування у перерахунку на ВВП, що призведе до стрімкого розвитку національної економіки. Для цього доцільним є прийняття відкликаного законопроекту «Про екологічне страхування», який стане основою для подальшого розвитку системи екологічного страхування в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Решетник Л. Окремі правові питання розвитку екологічного страхування життя та здоров'я громадян від негативного впливу джерел підвищеної екологічної небезпеки. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 88–93.
2. Каленіченко Ю.Б. Екологічне страхування та проблеми його розвитку в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2005. № 3. С. 199–209.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України № 1264-XII від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. С. 546.
4. Віленчук О.М. Концептуальні засади розвитку екологічного страхування в господарстві. *Фінанси України*. 2007. № 5. С. 105–113.
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України № 2818-VI від 21 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 26. С. 218.
6. Про екологічне страхування : Законопроект № 1046 від 21 травня 2002 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1046&skl=5.
7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України № 2697-VIII від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. С. 70.
8. Проценко О.Л. Страхування екологічних ризиків у європейській практиці. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2008. Вип. 362. С. 195–201.
9. Зайкін Ю.В. Екологічне страхування в Україні. Основні шляхи та проблеми його становлення. URL: <https://forinsurer.com/public/02/12/14/159>.
10. Перетяжко А. Что может ускорить развитие страхового рынка Украины? URL: <https://forinsurer.com/public/19/02/11/4841>.
11. Робочий документ № 12: Огляд законодавства та практики в галузі страхування транспортування небезпечних відходів в ЄС та Росії. URL: <http://www.cowi.ru>.